

Hiertegen nu traden de apostelen met kracht op. Toen men vanuit deze heidensche synthese een poging waagde om het Evangeliewoord te interpreteren, werd deze interpretatie afgewezen: zij verklaren - met een duidelijk beroep op hun apostolisch gezag - dat zij juist gekomen zijn om te verkondigen dat de heidenen zich van deze ijdele dingen moeten bekeeren. God heeft immers al de heidenen laten wandelen in hun wegen. We vinden hier een uitspraak, die volkomen overeenstemt met wat Handelingen 17 geeft omtrent de onwetendheid der heidenen, waaromtrent de gangbare exegese, althans in de verklaring van den "onbekenden god" nog steeds de paden der oude Lycaoniërs bewandelt.

Hiermede is uitteraard de rijkdom van Handelingen 14 niet uitgeput: veeleer is die nog nauwelijks aangeboord. We denken b.v. aan de consequenties, die hier liggen voor de theorie der exegese, die al te vaak vóór Hermes koos, door een verzwakt, doch reëel theïsme te leeren in het exegetenambt; voor de opvatting der theologie, die vaak nog te zeer verwantschap toont met de hellenistische idee der wetenschap - theorie en profetie in éénen - waarin ook de Hermes-speculatie een plaats inneemt. Voorts kan van belang blijken vs 17, waarin wellicht een nader ingaan op de Phrygische vegetatie-overschatting kan liggen. En ten slotte kan de ethische beteekenis der sage van belang zijn: Philemon en Baukis treden daar op als zeer deugdzaame en gastvrije mensen te midden van een bedorven omgeving, en krijgen als loon voor hun deugd eerst het priesterschap, daarna de vergoddelijking door de verandering in boomen. Daarop sluit de houding der Lycaoniërs aan: zij willen niet zijn als de slechte mensen, doch als het edele echtpaar, dat de schijnbaar gewone mensen gastvrij opnam en zich daardoor den goden waardig toonde.

K.J.P.

SYSTEMATIEK.

DE WIJSBEGEERTE DER WETSIDEE EN HET SUBSTANTIEBEGRIIP.

Stellingen, onlangs verdedigd voor de Chr.Vereeniging van Natuur-geneeskundigen in Nederland.

I. Het substantiebegrif bedoelt wijsgeerig rekenschap te geven van een onloochenbaar gegeven van de vóór-wetenschappelijke, naïeve ervaring: n.l. van de relatieve constantheid der dingen in de wisseling hunner deelen en zintuigelijk waarneembare gestaltenissen. Daartoe voert het een scherpe onderscheiding in tusschen de essentie, of het wezen der dingen en hun accidentia, of bijkomstige eigenschappen.

II. In de natuur-philosophie beantwoordde aan deze onderscheiding die tusschen de z.g.n. primaire en de z.g.n. secundaire kwaliteiten, waarvan de eerste aan de dingen zelve werden toegerekend, de laatste daarentegen werden teruggevoerd op een puur subjectieven verschijningstoestand der dingen in het menschelijk bewustzijn.

III. Het bedoelde substantiebegrif laat overigens de meest verschillende concepties toe, welke geheel afhankelijk zijn van het wijsgeerig standpunt, dat men tegenover de tijdelijke werkelijkheid inneemt.

IV. Ofschoon het substantiebegrif bedoelt, van een gegeven der naïeve ervaring rekenschap te geven, berust het inderdaad op een principiele miskenning en mis-

duiding van de laatste.

Het berust n.l. steeds op een theoretische uiteenbreking van de volle tijdelijke werkelijkheid, welke in de naïeve ervaring als een onverbreekelijke samenhang wordt gevat. Het gaat uit van een tegenstelling tusschen het bewustzijn en een werkelijkheid op zich zelf, welke tegenstelling aan de naïeve ervaring volkomen vreemd is.

V. Het substantiebegrip vindt in al zijn schakeeringen zijn oorsprong in een primaire verabsoluteering of ver-zelfgenoegzaming van het theoretisch denken, dat als zoodanig steeds op theoretische analyse of uit-elkander-stelling van de volle werkelijkheid uit is. Deze analyse is echter slechts mogelijk door een principieele abstractie van datgene, wat voor de volle werkelijkheid juist essentieel is, n.l. van den kosmisch-tijdelijken samenhang 1).

VI. Zoodra dus het wetenschappelijk theoretisch denken zich aanmatigt zijn theoretisch en dus abstract wereldbeeld voor de ware werkelijkheid uit te geven, maakt het zich schuldig aan een overspanning van de theoretische kennishouding en aan een wezenlijke vervalsching van de volle ervaringswerkelijkheid.

Het komt daarbij noodzakelijk in een onverzoenbaar conflict met de naïeve ervaring.

Er bestaat dan ook geen substantiebegrip, dat met de laatste in overeenstemming zou zijn.

VII. Het substantiebegrip vond zijn oorsprong in de Grieksche wijsbegeerte en heeft in tweeërlei vorm zoowel het middeleeuwsche als het moderne denken in zijn ban gevangen: 1e. in een mechanistisch-materialistischen vorm; 2e. in een teleologisch-idealistischen vorm.

In den eersten vorm ging het over in de klassieke physica, in den tweeden vorm in de biologie, in de psychologie en vooral in de anthropologie.

VIII. Zijn grooten invloed in de anthropologie dankt het substantiebegrip aan de scholastieke theologie, die de z.g.n. dichotomie tusschen "ziel" en "lichaam" met behulp van het Aristotelisch substantiebegrip wijsgeerig trachtte te fundeeren.

Daarbij werd het lichaam als een materie-substantie, de "ziel" als een geestelijk-redelijke substantie gevat. Men sprak van "substantiae incompletae", om daarmee uit te drukken, dat zij volgens de scheppingsorde op elkander zijn aangelegd en in den mensch tot een natuurlijke eenheid verbonden zijn, maar nochtans bij den dood van elkander gescheiden worden, waarbij dan de "redelijke ziel" als "onsterfelijke substantie" blijft voortbestaan.

IX. Deze opvatting van ziel en lichaam had reeds krachtens haar heidenschen oorsprong met de schriftuurlijke leer i.z. het voortbestaan van de ziel na den natuurlijke dood niets uit te staan. Zij berustte veeleer op een theoretisch-wijsgeerige uiteenbreking van het volle tijdelijk bestaan van den mensch in twee abstracte functie-complexen, die in deze abstractie slechts in de theoretische analyse fungeeren.

X. De bedoelde substantialistische opvatting van ziel en lichaam ging uit de scholastieke theologie in de moderne anthropologie over en voerde hier tot een volkomen onvruchtbare en innerlijk tegenstrijdige probleemstelling inzake de onderlinge verhouding van beide substanties.

Zij belastte de geheele moderne kennistheorie vanaf Descartes.

1) Vgl. over dezen kosmisch-tijdelijken samenhang stelling XXIV.

XI. In de XXe eeuw is het substantiebegrif duidelijk op den terugtocht gekomen.

In de moderne physica is het oude begrip der mechanistische materiesubstantie principieel prijsgegeven. Het paste reeds niet meer in de electro-dynamica, doch werd ook in de mechanica principieel onhoudbaar sinds de algemeene relativiteitstheorie en de quanten-theorie. Het nieuwe begrip der constante h heeft met het substantiebegrif niets meer uitstaande.

Ook in de nieuwere biologie en psychologie wordt het substantiebegrif zien-deroogen verdrongen door een dynamisch begrip van totaliteits-structuur (het "holisme").

Vanuit de moderne natuurwetenschap begint zich een functionalistische werkelijkheidsbeschouwing baan te breken, die zich principieel tegenover iedere substantialistische visie plaatst.

Het dilemma functie-begrif of substantie-begrif wordt een der hoofd-thema's van de moderne critische en positivistische wijsbegeerte. (Vgl. Ernst Cassirer: Substanzbegriff und Funktionsbegriff).

XII. De Wijsbegeerte der Wetsidee heeft principieel met het wijsgeerig substantiebegrif gebroken, zonder daarbij in de moderne verabsoluteering van het functiebegrif te vervallen.

Haar afwijzende houding tegenover het substantiebegrif is slechts te verstaan vanuit haar breuk met het uitgangspunt der gangbare wijsbegeerte: de autonomie of innerlijke zelfgenoegzaamheid van het theoretisch denken in de wijsgeerige conceptie van de ervaringswerkelijkheid.

Vanuit dit uitgangspunt werd het substantiebegrif sinds de middeleeuwsche scholastiek gedefinieerd als "een zaak, die zoo bestaat, dat zij geen andere zaak voor haar bestaan behoeft" 1).

D.w.z. het karakter der zelfgenoegzaamheid werd van het theoretisch denken op zijn denk-product, het substantiebegrif, overgedragen.

XIII. Haar uitgangspunt kiezend in het religieuze centrum van den kosmos, ziet de W.d.W. de onzelfgenoegzaamheid, het niet op zich zelve kunnen staan, als de zijnswijze van al het geschapene.

Deze onzelfgenoegzaamheid openbaart zich niet slechts in de centrale religieuze afhankelijkheidsverhouding van al het creatuurlijke tot zijn Oorsprong, maar juist krachtens deze evenzeer in de immanente structuur der tijdelijke werkelijkheid.

XIV. Deze immanente structuur vertoont ten minste twee kosmische aanzichten: die der modale aspecten en die der individualiteitsstructuren.

Onder de eerste verstaan wij de onderling onherleidbare functioneele wijzen of modaliteiten der tijdelijke werkelijkheid als getal, ruimtelijkheid, beweging, organisch leven, het gevoelsaspect, het logisch aspect, het historisch aspect, het aspect der symbolische beteekenis, dat van den omgang, het economisch, het aesthetisch, het juridisch, het moreele en het geloofsaspect.

De volle werkelijkheid fungeert in beginsel in al deze aspecten gelijkelijk, 't zij in subjectieve, 't zij in bloot-objectieve of voorwerpelijke functie.

Deze modale aspecten (in de W.d.W. ook "wetskringen" genoemd) zijn de grondleggende gezichtspunten voor de afgrenzing der vakwetenschappen.

Onder de tweede (de individualiteits-structuren) verstaan wij de structuur-principes der individueele totaliteiten (dingen, concrete gebeurtenissen, samenlevingsvormen), waarin de modale aspecten op typische wijze binnen een intern geheel gegroepeerd zijn.

Deze individualiteits-structuren zijn de grondleggende structuren, waarin de naïeve ervaring de werkelijkheid vat.

1) Res quae ita existit ut nulla alia re indiget ad existendum.

XV. De kosmologische analyse van deze beide, onderling samenhangende, grondstructuren der tijdelijke werkelijkheid toont aan, dat zoowel de modale aspecten als de individualiteits-structuren, hoezeer naar haar interne geaardheid tegenover elkander onherleidbaar, nochtans volstrekt onzelfgenoegzaam zijn in den tijdelijken kosmischen samenhang der werkelijkheid. Zij kunnen m.a.w. niet op zich zelf, als substantie, bestaan, maar slechts in den kosmisch-tijdelijken samenhang met alle andere.

XVI. Deze stand van zaken verklaart ook het radicale verschil tusschen het vóór-wetenschappelijk dingbegrip der naïeve ervaring en het theoretisch substantiebegrip der metaphysische wijsbegeerte. Het laatste berust steeds op een innerlijk tegenstrijdige verzelfstandiging van een theoretische abstractie uit de tijdelijke werkelijkheid. Het eerste vat de werkelijkheid, zonder theoretische analyse, in de concrete individualiteits-structuren, waarin die werkelijkheid zich geeft, en waarin de modale aspecten in onverbrekelijken samenhang fungeeren.

XVII. Zoowel het substantiebegrip als het moderne positivistisch functiebegrip zijn innerlijk onverenigbaar met de aanvaarding van de modale en de individualiteits-structuur der werkelijkheid, gelijk deze in de goddelijke scheppingsorde gegeven zijn.

De bedoelde werkelijkheidsstructuur staat en valt met de onderlinge onherleidbaarheid van de modale aspecten; deze onherleidbaarheid valt slechts in te zien, wanneer bij het licht der goddelijke Woord-openbaring in Christus Jezus de blik is ontsloten voor het religieuze, den kosmischen tijd te boven gaande, centrum der tijdelijke werkelijkheid; slechts in dit religieuze centrum kunnen alle modale aspecten hun diepere, boven-tijdelijke, wortel-eenheid vinden.

XVIII. Bij de primaire verabsoluteering van het theoretisch denken, welke het uitgangspunt der gangbare wijsbegeerte (de z.g.n. immanentie-philosophie) karakteriseert, moet men steeds weer trachten de wortel-eenheid der modale aspecten binnen den kosmischen tijd te zoeken. Daarbij tracht men dan telkens één bepaald (door het theoretisch denken geabstraheerd en verabsoluteerd) aspect tot grond-noemer voor alle andere te proclameeren. Zoo ontstaan de verschillende -ismen in het wijsgeerig denken (logicisme, mathematicisme, biologisme, psychologisme, historisme, symbolisme, aestheticisme, enz., enz.).

XIX. In haar mechanistisch substantiebegrip verklaarde de oude natuurphilosophie de "mechanistische materie", welke als "ruimte-vulling" gedacht was, tot "substantie" der tijdelijke werkelijkheid en herleidde alle andere aspecten der lichamelijke dingen tot modi van het aspect der "materiebeweging".

Deze substantie was "tijdloos" gedacht. Slechts haar "werkingen" zouden in den tijd plaats vinden.

De moderne mechanica is met zulk een substantiebegrip reeds hierom onverenigbaar, wijl zij "ruimte" en "tijd" niet kan scheiden, aan de werkingsquant een primaire plaats inruimt, en de materie-massa slechts als "functie" der gravitatie-beweging laat gelden.

De Wijsbegeerte der Wetsidee geeft van dezen stand van zaken inderdaad wijsgeerig rekenschap, doch verzet zich tegelijk tegen iedere poging om het modale aspect der physica zijn eigen-geaardheid te ontzeggen en het in den trant van het moderne psychomonisme tot het psychisch gevoels-aspect te herleiden (Heymans, Eddington).

XX. In haar teleologisch substantiebegrip beproefden de Aristotelische, en de daarop gebaseerde scholastische metaphysica, een bepaalde modale functie van het ding tot substantieelen wezensvorm en inwendige doel-oorzaak van het geheele ding te verheffen.

Alle andere modale functies zouden dan slechts onzelfstandige modaliteiten van dezen wezensvorm zijn. Dit verklaart, dat de Aristotelische biologie in wezen vitalistisch is, d.w.z. dat het de mathematische en fysisch-chemische aspecten van het levend lichaam niet in hun modale eigen-geaardheid en eigen-wettelijkheid laat gelden, maar veeleer tot modi van het leven herleidt, dat zelve weer als "bezield" wordt geproclameerd.

Dit "vitalisme" verstoort echter het inzicht in de individualiteitsstructuur van het ding en is ook vak-wetenschappelijk niet bruikbaar.

Op soortgelijke wijze werd in de anthropologie de anima rationalis tot "substantieele" vorm van het "stoffelijk lichaam" geproclameerd, waarbij het wezenscentrum van die "ziel" zelve in het logisch denken werd gezocht.

Alle niet-logische functies van het menselijk bewustzijn (zelfs de geloofsfunctie) werden ten aanzien van de "anima rationalis" tot modi van de logische herleid.

XXI. Het Christelijk-religieuze uitgangspunt van de Wijsbegeerte der Wetsidee eischt een principieel andere opvatting van de dichotomie van ziel en lichaam dan die, welke door het wijsgeerig substantiebegrip wordt geconstrueerd.

Het "lichaam", dat bij den natuurlijke dood wordt afgelegd, is niet een theoretische abstractie in den zin der "materie-substantie", maar de geheele tijdelijke functiemantel in zijn tijdelijke menselijke individualiteits-structuur. De "ziel", die na den dood blijft voortbestaan, is evenmin een theoretische abstractie uit het tijdelijk bestaan, maar de volle concrete ik-heid, in den zin van boven-tijdelijk centrum of religieuzen wortel van het menselijk bestaan.

De Schrift noemt dit boven-tijdelijk centrum ook het "hart", waaruit alle uitgangen des levens zijn, of den "inwendigen mensch" (tegenover den "uitwendigen mensch", die als het "lichaam dezes doods" verdorven en ontbonden wordt).

Terwijl dus de traditioneele, scholastisch-Aristotelische anthropologie de dichotomie tusschen ziel en lichaam in den tijd zoekt, loochent de W.d.W. iedere dichotomie in den tijdelijken samenhang van het menselijk bestaan.

Zij zoekt daarentegen in schriftuurlijke lijn de dichotomie op de grens tusschen het tijdelijk bestaan en zijn boven-tijdelijken wortel.

XXII. Daarmede verdwijnen voor haar de onvruchtbare probleemstellingen, welke uit de valsche dichotomie noodzakelijk voortvloeien.

In de kennistheorie vervalt daarmede de traditioneerle metaphysische probleemstelling, hoe de "anima rationalis" kennis kan verkrijgen van de werkelijkheid "an sich". Niet in een substantieel complex van tijdelijke bewustzijnsfuncties, maar in de den kosmischen tijd 1) transcendeerende ik-heid ligt het centrum en uitgangspunt der kennis.

In de tijdelijke werkelijkheid bestaat niets "an sich", los van die modale aspecten, waarin de menselijke kenfuncties fungeeren.

De structuur der menselijke ervaring is identiek met de structuur der kosmische werkelijkheid, de laatste niet in den zin van het positivisme, dat de fysisch-psychische aspecten der werkelijkheid met de volle realiteit gelijk stelt, maar in den integralen zin van de totaliteit aller tijdelijk modale aspecten en individualiteits-structuren, welke den mensch in zijn religieus zelf en godsbewustzijn te boven gaat.

XXIII. Tegenover het nivelleerend functiebegrip van het moderne functionalisme, dat de modale structuur der werkelijkheid uitschakelt, stelt de W.d.W. haar modaal functiebegrip, dat iedere poging tot theoretische elimineering van de mo-

1) Vgl. over den "kosmischen tijd" stelling XXIV.

dale grenzen tusschen de aspecten der werkelijkheid afweert.

Tegenover de functionalistische poging heel de tijdelijke werkelijkheid in een systeem van functies op te lossen, maakt zij de individualiteits-structuren der werkelijkheid geldend, welke ook met het modale functiebegrip niet te benaderen zijn, daar zij, als bouwprincipes van individueele totaliteiten, de grenzen der modale functies overspannen.

XXIV. De individualiteits-structuren der werkelijkheid hebben met het traditioneele substantiebegrip niets uitstaande.

Zij zijn (evenals de modale structuren) inhaerent aan den kosmischen tijd, die alle modale aspecten overspant en in ieder dezer aspecten een modale functie heeft. (De "tijd" der algemeene relativiteitstheorie is dus slechts een modale tijdsfunctie, welke in het aspect der beweging fungeert).

Juist daarom laten zij geen dichotomie tusschen de modale aspecten toe. Zij fungeeren in beginsel in alle modale aspecten in onlosmakelijken samenhang dezer laatste.

Deze individualiteits-structuren kunnen ook door de vakwetenschappen (met uitzondering van de mathesis en misschien de physica) niet buiten rekening worden gesteld.

De poging der functionalistische denkwijze, ze in een systeem van functioneele relaties op te lossen, voert tot ernstige dwalingen en innerlijke tegenstrijdigheden, welker oorsprong door de W.de W. is blootgelegd.

GESCHIEDENIS.

I. ALGEMEEN.

Hoofd- en neven-verschillen in het realisme.

Een vorig maal sloot ik een artikeltje onder den titel "De hoofdlijnen binnen het realisme" 1) met de opmerking, dat het daar geboden overzicht, al hield het rekening met verschillende gegevens die nog al eens worden verwaarloosd, toch niet geheel bevredigend mocht heeten, en met de vraag, of men met de toen genoemde twee onderscheidingen wel uitkwam.

Nader onderzoek bracht aan het licht, dat dit inderdaad niet het geval is.

Derhalve is het noodig, de indeeling van het realisme nader onder oogen te zien.

Onder r e a l i s m e versta men die conceptie, welke de wet b u i t e n h e t w o r d e n zoekt, en wel in een zijn, dat - althans naar de oudste opvattingen - niet boven, maar a c h t e r het worden liggen zou.

Het verschil tusschen excessief en gematigd realisme raakt de vraag, of het zijn, dat, naar we opmerkten, hier steeds buiten het worden ligt, b o v e n d i e n zich b u i t e n d e d i n g e n b e v i n d t.

Nu stelt men het allicht zoo, dat op die vraag slechts twee antwoorden mogelijk zijn, van welke het eene, dat van het e x c e s s i e v e r e a l i s m e, zou luiden: "h e t z i j n l i g t b e h a l v e b u i t e n h e t w o r d e n o o k b u i t e n d e d i n g e n", het andere, dat van het g e m a t i g d r e a l i s m e, daarentegen zou zijn: "h e t z i j n l i g t w e l b u i t e n h e t w o r d e n, m a a r b i n n e n d e d i n g e n".

Van de gedachte, dat hier niet meer dan twee antwoorden mogelijk zouden zijn, ging ook het bedoelde artikeltje in het laatste C.B. uit. Het bedoelde

1) C.B.V 1, pg.32-34.